

мистецтві, фотодокументах та кінодокументалістиці. Вона відіграла неабияку роль у створенні національної гідності до співвітчизників, шанобливого ставлення до національних святинь і бойових традицій, формування уяви у молодого покоління.

Список використаних джерел та літератури:

1. Грицюк В. Місце та значення Корсунь-Шевченківської битви у Дніпровсько-Карпатській стратегічній наступальній операції. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Hrytsiuk_Valerii/Mistse_ta_znachennia_Korsun-Shevchenkivskoi_bytvy_u_Dniprovsko-Karpatskii_stratehichnii_nastupalnii.pdf?PHPSESSID=2uaslpin54d8e99p9jcsagref4 (дата звернення: 02.12.2023).

2. Пилявець Р. Значення та характерні особливості Корсунь-Шевченківської наступальної операції 1944 року у світлі історіографічної спадщини. URL: https://vim.gov.ua/pages/_journal_files/08.10.2014/pdf/VIM_5_51-70.pdf (дата звернення: 02.12.2023).

Наук. керівн.: Крижанівський В. М., канд. іст. наук

Політай Вадим

ДІЯЛЬНІСТЬ НІМЕЦЬКОГО ТА РУМУНСЬКОГО ОКУПАЦІЙНОГО РЕЖИМІВ У СФЕРІ ОСВІТИ НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ

У статті аналізується період окупаційного режиму на захоплених Румунією та Німеччиною територіях України 1941-1944 рр., а саме діяльність окупаційної влади в освітній сфері.

Ключові слова: Друга світова війна, окупація, Німеччина, Румунія, Україна, округ «Галичина», Рейхскомісаріат «Україна», Зона військової адміністрації, губернаторство «Бессарабія», губернаторство «Буковина», губернаторство «Трансністрія».

Питання політики щодо освіти та релігійної сфери стають дедалі більш актуальними у контексті окупаційного режиму в Україні. 22 червня 1941 р. Німеччина розпочала військову агресію проти Радянського Союзу, а разом з тим і проти України, яка на той час була частиною Радянського Союзу. А. Гітлер вже у липні 1941 р. звернув увагу на вирішення українського питання [4, с. 51 – 53; 5, с. 39 - 40].

Впродовж 1941–1944 рр. Україна румунською та німецькою окупаційною владою була розподілена на шість окремих адміністративно-територіальних одиниць. До німецької зони окупації входили: дистрикт «Галичина», Рейхскомісаріат «Україна» (далі – РКУ) та зона військової адміністрації (далі - ЗВА), до румунської – губернаторства «Бессарабія», «Буковина» і «Трансністрія» [6, с. 71]. Кожна з цих одиниць мала власну політику в тому числі в освітній та духовній сферах.

Освітня політика нацистських окупантів у східних областях не мала чітких завдань і цілей. Це видно у різних поглядах на освіту підкорених народів, які існували серед нацистських лідерів – від радикальних до більш ліберальних. Зокрема, Адольф Гітлер, Генріх Гімmlер, Мартін Борман, та Едуард Кох підтримували радикальний напрям, який передбачав надання елементарних знань місцевому населенню через найнижчі освітні заклади, з метою використання їх у майбутньому виключно в ролі робочої сили [1, с. 122].

Збалансовуючи радикальні та ліберальні погляди нацистського керівництва, була сформована система освіти в Рейхскомісаріаті «Україна». Це призвело до різних підходів до організації освітніх закладів у різних регіонах РКУ, та до перенесення центру впровадження освітньої політики на рівень генерал- та гебіткомісаріатів.

На початку 1942 року були видані «Директиви щодо створення системи освіти в Україні» та «Розпорядження про обов'язкове навчання української молоді». Згідно з цими директивами, система освіти включала:

семирічну обов'язкову початкову школу, де перші чотири класи забезпечували початкову освіту, а наступні три вивчали основи професійної підготовки; трирічний технікум, де викладали основи сільського та лісового господарства, техніку, ремесла, промисловість, торгівлю та управління; вищу освіту, яку забезпечували існуючі наукові інститути. Але рейхскомісар України Е. Кох, дотримуючись радикальних поглядів на освіту місцевого населення, впроваджував свою політику, яка суперечила цим вказівкам. Офіційно навчання в школах РКУ розпочалося 1 лютого 1942 р., але 15 серпня Е. Кох видав наказ, згідно з яким загальна освіта мала здійснюватися лише в чотирирічних школах.

Наступним наказом від 13 серпня 1942 року, дозволялося навчатися місцевому населенню лише в народній школі з чотирма класами і технікумі. Піком освітньої політики рейхскомісара був наказ від 24 жовтня 1942 р., який стверджував, що всі навчальні заклади, окрім чотирирічних народних шкіл, припиняють своє існування на території РКУ [1, с. 123].

Незважаючи на те, що освітні заклади почали свою роботу з перших днів окупації, Е. Кох лише 15 серпня 1942 р. видав наказ щодо відновлення загальноосвітньої шкільної системи та ремісничих і фахових шкіл. Згідно з розпорядженням від 31 серпня 1942 р. для відкриття професійних шкіл і технікумів було потрібно отримати спеціальний дозвіл. 30 вересня 1942 р. був виданий наказ щодо створення навчально-виробничих майстерень при промислових підприємствах та ремісничих майстернях.

Вища освіта в РКУ з'явилася через нестачу висококваліфікованих спеціалістів у галузях сільського господарства, промисловості та медицини, яку не можна було забезпечити за допомогою прибуваючих німецьких експертів. А. Розенберг видав «Розпорядження про політику вищої освіти в Рейхскомісаріаті «Україна» 21 січня 1942 р. Згідно з цим розпорядженням всі університети були закриті, окрім факультетів, що готували фахівців у галузях медицини, ветеринарії, сільського господарства та природничих

наук. Розпорядження також передбачало перетворення окремих факультетів на інститути. Наприклад, у Вінниці були створені медичний та педагогічний інститути, у Житомирі – сільськогосподарський, у Києві – медичний, а у Дніпропетровську – сільськогосподарський, транспортний і технічний [1, с. 123].

Релігійна освіта в Рейхскомісаріаті «Україна» включала в себе духовну семінарію Української Автономної Православної Церкви в місті Кременці, а також короткотермінові курси, які проводилися Автономною і Автокефальною церквами у містах Луцьк, Дніпропетровськ, Київ, Полтава, Миколаїв і Кам'янець-Подільський [3, с. 38].

Освітня політика, яку провадили у ЗВА, була більш ліберальною порівняно з тією, яку реалізував Е. Кох через цивільну адміністрацію в РКУ. По-перше, це пояснювалось тим, що вищий командуючий склад вермахту був прихильником поміркованих поглядів, які висловлював А. Розенберг щодо освіти, і мав владу діяти на підпорядкованій йому території. По-друге, військова адміністрація мала за мету забезпечити контроль за окупованими територіями під час воєнних подій, а не вести їхнє фактичне управління. Це була область цивільної адміністрації, тому загальних директив для освітньої політики було досить [1, с. 124].

На самому початку окупації військова адміністрація залишила радянську систему освіти без змін. Оскільки комендатури, міські та районні управи виникли на окупованій території, вони сприяли відновленню системи навчальних закладів. Однак згідно з розпорядженням від 8 грудня 1941 року (за іншими джерелами – 29 грудня 1941 року), виданим сьомим відділом вермахту для зони «Б» (Україна), було чітко визначено види навчальних закладів, які були дозволені в ЗВА.

Серед них були народні школи, сільськогосподарські та лісогосподарські школи, курси фахової підготовки з домашнього господарства, ручної праці, охорони здоров'я і гігієни для жінок. Усі інші

типи освітніх закладів повинні були бути закриті. Таким чином, дозволеними залишились лише чотирикласні народні школи [1, с. 124].

Ситуація вищої освіти була складною. Початково відновлені політехнічний, комерційний, педагогічний, інженерно-економічний інститути в місті Харкові працювали тимчасово, але на підставі згаданого вище розпорядження від 8 грудня 1941 р. були закриті. Проте в середині 1942 року в тому ж Харкові було відкрито Національний художній інститут, Харківську національну консерваторію та Сільськогосподарський інститут Лівобережної України. У місті Чернігів діяв учительський інститут, і було запущено курси для отримання вищої професійної освіти, включаючи медичні курси у Сталіно та сільськогосподарські курси у Ворошиловграді та Краматорську [8, с. 213].

Система професійної освіти у ЗВА включала ремісничі, середні фахові та вищі школи з різних спрямувань, включаючи ремісничо-промисловий, сільськогосподарський і мистецький напрямки. Метою професійної освіти було підготовка фахівців для задоволення потреб господарства. У Артемівську функціонували ремісничі, сільськогосподарська, медична та музична школи, у Сумах – агрономічна, медична, архітектурно-художня школа. А в Ромнах були ремісничі, агрономічна, медико-ветеринарна, мистецька та господарська школа для дівчат. У ЗВА, релігійна освіта була представлена короткотерміновими богословськими курсами, які були започатковані в місті Харків у 1942 році під патронатом митрополита Феофіла (Булдновського).

Режим окупації в дистрикті «Галичина» був пом'якшеним порівняно з Рейхскомісаріатом «Україна» та «зоною військової адміністрації», і освіта також підпорядковувалася строгому контролю цивільної адміністрації ГГ, в інтересах нацистської Німеччини.

Дослідниця шкільництва в Західній Україні під час цього періоду, Г. Ф. Стефанюк, стверджує, що освітня політика в Галичині керувалася

доктриною «освіченого колоніалізму», де рівень освіти українців не повинен був досягати рівня освіти в Третньому Рейху і, одночасно, не падати на такий рівень, який може загрожувати господарському життю в регіоні [7, с. 38].

В Галичині було дозволено функціонування початкових, середніх і вищих освітніх установ, хоча останні два типи закладів були обмежені окупаційною владою. Освітньою політикою німецької цивільної адміністрації не перешкоджалося відкриття народних шкіл, які склали початкову ланку освіти в дистрикті «Галичина». Тому восени 1941 року на цьому території було відкрито майже 3 тисячі шкіл, і кількість цих шкіл зросла до 3 200 в 1942 році, де навчалось 510 тисяч дітей. На початку осені 1943 року в Галичині через наближення фронту та посилення експлуатації населення кількість народних шкіл становила 3 135 [2, с. 24].

У Галичині існувало загалом десять гімназій, з яких дві були в Львові, а інші розташовувалися в Бережанах, Дрогобичі, Коломиї, Сокалі, Станіславові, Стрию, Тернополі та Чорткові. Гімназії були восьмикласними і приймали випускників народних шкіл. Крім того, було створено десять учительських семінарій із чотирирічним навчанням у містах, таких як Рогатин, Самбір, Яворів, Перемишль, Золочів, а також дві в Львові. Вищу освіту в регіоні представляли інститути, включаючи медичний, ветеринарний, фармацевтичний, сільськогосподарський (лісничий факультет) та політехнічний (з факультетами: архітектурним, будівельним, електрохімічним машинобудуванням та хімічним).

З метою вирішення проблеми недостатньо кваліфікованих робітників в Німеччині та задоволення економічних потреб у Галичині була створена мережа безкоштовних професійних шкіл та державних курсів, які підготовлювали фахівців у різних робітничих професіях. Проходження цієї професійної системи навчання забезпечувало підготовку фахівців для різних робітничих професій.

Релігійна освіта була представлена Богословською академією Української Греко-Католицької церкви, яка відновила свою роботу починаючи з осені 1941 р.

У румунській зоні окупації України, в губернаторствах «Бессарабія», «Буковина» та «Трансністрія», розвиток освітньої політики румунської адміністрації спрямовувався на румунізацію системи освіти та виявляв антиукраїнську направленість. Це проявлялося в розгортанні мережі румунських освітніх закладів, забороні функціонування українських шкіл (особливо в губернаторствах «Буковина» та «Бессарабія») і призупиненні вивчення української мови.

Отже, під час окупації України в періоді 1941-1944 років не існувало однієї єдиної освітньої системи. Ця різноманітність систем освіти на території України була обумовлена наявністю шести окремих адміністративно-територіальних одиниць, кожна з яких мала власну унікальну та відмінну освітню систему. Крім того, слід відзначити відмінність освітньої політики в німецьких і румунських окупаційних зонах. В німецькій зоні характеризувалась штучним обмеженням доступу до середньої та вищої освіти, проте одночасно окупаційна влада акцентувала увагу на професійній освіті з метою підготовки населення до працевлаштування в Третьюму Рейху. У румунській зоні спостерігалась повна румунізація освіти, проявляючись у відкритті виключно румунських освітніх закладів, і відсутності акценту на професійній освіті, за винятком «Трансністрії», де було декілька українських закладів освіти.

Список використаних джерел та літератури

1. Багатюк М. Ю. Шкільництво і шкільна політика в рейхскомісаріаті Україна, 1941 – 1944. *Визвольний шлях*. 1993. С. 122-125.
2. Беркгоф К. Чи було релігійне відродження в Україні під час нацистської окупації. *Український історичний журнал*. 2005. № 3. С. 17-36.

3. Волошин Ю. Українська православна церква в роки нацистської окупації (1941 – 1944 рр.). Полтава, 1997. 127 с.

4. Гриценко А. П. Хрестоматія зі всесвітньої історії. 11 клас. : в 3 ч. Частина 1. Харків : Вид. група «Основа», 2012. 124[4] с. (Б-ка журн. «Історія та правознавство». Вип. 8 (104).

5. Гриценко А. П. Хрестоматія з історії України. 11 клас.: в 2 ч. Ч. 1. / [голов. ред. Н. І. Харківська ; ред. О.О. Івакін ; відп. за видання Ю. М. Афанасенко]. Харків: Основа, 2011. 127[1] с. (Бібліотека журналу "Історія та правознавство" : заснована 2004 року ; вип. 8 (92)).

6. Левченко Ю. Окупаційні адміністративно-територіальні одиниці України 1941–1944 рр.: етнічний, етнографічний та політико-географічний вимір. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Історія.* 2016. Вип. 2(1). С. 71-76.

7. Трубайчук А. Друга світова війна: Коротка історія. Київ: Асоціація істориків Істина, 1995. 191 с.

8. Україна в Другій світовій війні: Історичні нариси / за ред кол.: В. А. Смолій та ін. Київ: Наукова думка, 2010-2011. 449 с.

Наук. керів.: Петренко Н. М., доктор філософії

Сірик Єлизавета

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ ДЕРЖАВНИХ УСТРОЇВ НА ТЕРИТОРІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті проаналізовано основні етапи становлення та розвитку міжнародних відносин Української Народної Республіки.

Ключові слова: держава, дипломатія, міжнародні відносини, УНР, Центральна Рада, Директорія.

Зовнішня політика Української Нарождної Республіки (далі – УНР) була спрямована на залучення міжнародної підтримки та визнання державності, а також на захист територіальної цілісності та незалежності держави. УНР стикалася зі складнощами у взаємодії з Радянською Росією, що зумовленої військовими діями окупаційних військ, а також з проблемою визнання